

afgørende betydning for de menneskers liv, der blev sendt til Danmark i ligestillingens navn. Som omtalt kunne grønlændere med udviklingshæmning fra 1952 anbringes på institutioner i Danmark på Socialministeriets regning, og det satte gang i nedsendelserne. At ligestilling ikke altid bliver tænkt som

ligestilling er de sværest handicappede grønlændere et eksempel på. Det var dem, man ikke ønskede at beholde i Grønland. Og det var dem, der ud fra en lægelig dansk vurdering blev frataget mulighed for ferie i hjemlandet. I begge tilfælde spillede økonomiske overvejelser ind.

En eftertænksom bog

Birgit Kirkebæk anmelder:



Ivar Morken:
NORMALITET OG AFVIGELSE.
Specialpædagogiske udfordringer
– en introduktion.
240 sider, 269 kr.
Akademisk Forlag, 2008.

I starten af min læsning tænkte jeg: OK, det er en velment introduktion til det specialpædagogiske fagfelt for studerende. Men gradvist gik det op for mig, at bogen er mere end det. Det er også en eftertænksom bog, der konfronterer mange forskelligartede specialpædagogiske italesættelser og overvejer, hvor de fører hen. En pointe er Morkens betragtninger om forholdet mellem politik og specialpædagogik: I hvilket omfang skal specialpædagogikken være forpligtet på skiftende politiske ideologier. En anden pointe er Morkens forsøg på at samtænke minoritetsgruppers vilkår og samfundsmæssige placering generelt, hvilket betyder, at en stor del af bogen handler om specialpædagogikkens rolle i forhold til indvandrerspørgsmål. Selv om jeg ikke er uenig i det, han skriver om disse emner, er jeg ikke sikker på, at det er en god ide at koble specialpædagogiske problemstillinger til indvandrerpå politiske. Jeg

har sympati for det kritiske perspektiv på specialpædagogik, der gennemsyrrer bogen. Det går ikke ud på at udradere specialpædagogikken, men snarere på at diskutere fagets position og handlesæt i forhold til grundsynsbetragtninger og almenpædagogik.

Hvad er specialpædagogik? Centrale begreber hentes ifølge Morken ofte i "nabovidenskabernes". Det er begreber som *afvigelse*, *funktionsnedsættelse*, *læring* og *indlæringsvanskelighed*, han tænker på. De refererer til samfundsvidenskab, pædagogik, medicin og psykologi, mens *integration* og *inklusion* er ideologiske begreber. Men samtidig er specialpædagogikken præget af skiftende begreber og problemstillinger. Morken pointerer, at fordi specialpædagogik har sin primære forankring i praksisfeltet, er det vanskeligt at identificere specialpædagogikken med et færdigt sæt grundbegreber (s. 10), og at han har valgt at præsentere specialpædagogikken i relation til pædagogikfaget. "Andre ville måske have lagt større vægt på tilknytningen til psykologien eller måske til lægevidenskaben.

Formålet med at lægge vægten på det nære slægtskab med almenpædagogikken er at præsentere specialpædagogikken som et fag, der drejer sig om uddannelse og undervisning", skriver han (s. 11). Og han pointerer samtidig, at han har lagt vægt på en samfundsmæssig og kulturel opfattelse af funktionsnedsættelse. På den ene side står altså afvigelse i alle dens oplevede former. På den anden det, der bliver anset for at være normalt, men i "det moderne multikulturelle samfund eksisterer der heller ingen fælles, samlende forståelse af normalitet" (s. 11).

Dette kan på den ene side åbne nye døre for mennesker med funktionsnedsættelse. På den anden side kan stigende effektivitets- og uddannelseskraft placere nye grupper i afvigelseskategorien. Morken har en drøm om, at udgrænsede grupper kan samle sig og kæmpe for den fælles sag i stedet for at kæmpe hver for sig: "For faget specialpædagogik vil dette indebære, at der fokuseres mindre på bestemte diagnoser og grupper og mere på almene samfundsfænomener som fordomme, afvigelse, funktionsnedsættende barrierer, majorisering og ensretning af handlinger og holdninger" (s. 12). Drømmen er smuk, men har efter min mening ikke historisk belæg. Mennesker uden intellektuelle vanskeligheder har

altid kæmpet for at holde sig fri for mistanken om at være udviklingshæmmet. Sådan tror jeg desværre, det fortsat vil være. Indenfor "handicapverdenen" er der nøjagtigt de samme hierarkier som i "normalverdenen". Begge verdener opbygger barrierer mellem sig selv og "de andre".

Morken opfatter specialpædagogik som et fag, der hører sammen med velfærdsstaten og det offentlige ansvar for den enkeltes velfærd. Han mener, at faget befinder sig i en brydningstid, hvor der bliver "sat spørgsmålstegn ved de etablerede former for specialpædagogisk praksis såvel som ved fagets funktion og berettigelse" (s. 16). Der sættes spørgsmålstegn ved:

- de traditionelle måder at organisere specialundervisningen på
- fagets traditionelt stærke individorientering
- fagets diagnosticerende orientering
- fagets svage forankring i forskning
- fagets teoretiske underskud og utilstrækkelige vægt på refleksion og selvkritik (s. 16).

I forhold til denne opstilling pointeres det, at "begreber som inklusion, ligeværd og fællesskab er lige så meget politiske og ideologiske som faglige begreber", og at det er et spørgsmål, om begreber af den art også kan optræde som faglige grundbegreber. "I hvilken grad er det specialpædagogikkens og specialpædagogernes opgave at formidle skiftende politiske ideologier og iværksætte skiftende velfærdspolitiske foranstaltninger? Uanset hvad vi måtte mene, er det værd at understrege, at det i hvert fald ikke er specialpædagogikkens eneste opgave", skriver han.

Morken har tre begrundelser for valg af indfaldsvinkel til afklaringen af, hvad specialpædagogik er og kan være:

1. Ved at fokusere på normalitet, afvigelse og mangfoldighed vælges en samlet indfaldsvinkel til faget og fagets udfordringer frem for i et specifikt specialpædagogisk område
2. Morken ønsker at inddrage afvigelsessociologiske og kulturelle emner i sin præsentation af specialpædagogik som fag og satsningsområde
3. Morken ønsker med sin bog at vægtlægge spørgsmål mere end (færdige) svar. Det er "afgørende, at spørgsmålene kommer før

svarerne. Der er nok, som kommer med enkle løsninger uden at kende problemstillingerne”, skriver han (s. 19).

Morke overvejer forholdet mellem pædagogik og specialpædagogik og skriver blandt andet:

- A. ”Opfattelsen af specialpædagogik som læren eller videnskaben om opdragelse og undervisning af mennesker med indlæringsvanskeligheder og/eller funktionsnedsættelser kan kritiseres for at betragte indlæringsvanskeligheder og/eller funktionsnedsættelser som noget, der gælder individet mere end omgivelserne”
- B. ”[...] specialpædagogik kan også kritiseres for at tage udgangspunkt i definitionen af pædagogik og derved bidrage til en opfattelse af specialpædagogik som en slags bindestregspædagogik: specialpædagogik som en speciel form for pædagogik eller specialpædagogik som pædagogik for specielle elever” (s. 25-26).

Morke har følgende tre begrundelser for, hvorfor han finder det vigtigt at samtænke pædagogik og specialpædagogik: Der er tale om nærtbeslægtede fag, det almene og det specielle er to sider af samme sag, aktuel skolepolitik vægtlægger differentieret undervisning i en inkluderende skole. Pointen er, at ”pædagogikken må danne grundlag for specialpædagogikken” (s. 27) og at ”almenpædagogikken må åbnes for specialpædagogikken” (s. 27).

”Hvis pædagogikken skal have karakter af et selvstændigt fag, er det vigtigt, at de forskellige discipliner forenes med udgangspunkt i pædagogikkens egne problemstillinger”, skriver Morke. ”Pædagogisk psykologi, sociologi, filosofi m.m. integreres til pædagogik i forbindelse med refleksion, planlægning og gennemførelse af uddannelse og undervisning. Koordinationen sker derfor i tilknytning til didaktikkens spørgsmål om hvad, hvordan og hvorfor” (s. 41). Pædagogisk virksomhed har det formål at formidle viden, at udvikle social kompetence, bidrage til nationsopbygning og kvalificere til videreuddannelse og arbejdsmarked (s. 43).

Det præciseres, at indenfor samme fag kan forskellige retninger benyttes sig af forskelli-

ge grundbegreber. Ved at definere pædagogik som læren om opdragelse og undervisning, bliver disse begreber grundbegreber. Men det er ikke uden problemer, for hvordan afgrænses forældrenes ansvar fra skolens? Andre aktuelle grundbegreber er *socialisering* (sociologisk og socialpædagogisk synsvinkel), *udvikling* (udviklingspsykologisk synsvinkel), *læring* (indlæringspsykologisk synsvinkel), *dannelse* (pædagogisk filosofisk synsvinkel). Differentieret undervisning, opvækst og uddannelse nævnes også i denne sammenhæng. Morke mener, at der er tre hensyn, der har betydning for valg af grundbegreber, og at det er nødvendigt at arbejde med flere grundbegreber end undervisningsbegrebet:

1. praktisk virksomhed
2. relation mellem mindst to personer (undervisning, uddannelse, opdragelse, instruktion, rådgivning og vejledning kræver et forhold mellem en lærer og en elev, mens læring, udvikling og socialisering ikke forudsætter, at en lærer er involveret).
3. det pædagogiske mandat (forholdet mellem forældrenes opgave og andre instansers).

Bogens tese er, at der er et nært slægtskab mellem pædagogik og specialpædagogik, og at der er uklare grænser imellem dem. Der eksisterer ikke en fælles opfattelse af pædagogik i pædagogiske fagmiljøer, ligesom der ikke eksisterer en fælles opfattelse af specialpædagogik i specialpædagogiske fagmiljøer. Morke mener, at ”fremhævelse af de rette betingelser for læring og udvikling er en forudsætning for at tale om specialpædagogik” og at ”viden om indlæringsvanskeligheder og funktionsnedsættelser er en vigtig del af specialpædagogikken” (s. 47). En traditionel tilgang til specialpædagogikken har været specialiseringerne:

- hørepædagogik
- logopædi
- synspædagogik
- udviklingshæmning
- sociale og emotionelle forstyrrelser
- specifikke indlæringsvanskeligheder.

Denne tilgang kan kritiseres for at være for ”medicinsk orienteret, for individuel diagnostisk, for problemorienteret og for optaget af at kategorisere mennesker i grupper” (s. 49). Man kan også spørge, hvad ”der forener de forskellige fordybelsesområder i faget specialpædagogik” (s. 49).

Specialpædagogik har et handlingsorienteret fokus bestående "først og fremmest i at planlægge og gennemføre undervisning og uddannelse" (s. 50). Det præciseres, at "Specialundervisning er for snævert et begreb, når det drejer sig om specialpædagogisk virksomhed. Specialpædagogisk virksomhed omfatter så forskellige aktiviteter som rehabilitering, rådgivning, udviklingsarbejde såvel som forebyggende systemarbejde, klasseundervisning og individuelt læreplansarbejde" (s. 53). Differentieret undervisning er et overordnet princip for al undervisning, "hvad enten det drejer sig om almindelig undervisning, specialundervisning eller særlige foranstaltninger for sproglige minoriteter. Al undervisning skal være differentieret og individuelt tilpasset" (s. 53). Morken ser specialundervisning som "en forudsætning for at kunne virkeliggøre principper som inklusion og differentieret undervisning" (s. 54). Han mener, at differentieret undervisning i højere grad er "et spørgsmål om fornyelse, forandring og organisationsudvikling" end et metode-spørgsmål, og at vejen "frem til målet forudsætter innovation" (s. 55).

Specialpædagogik kan optræde som kritisk korrektiv, men kan også have den modsatte funktion gennem diagnosticering, segregering, klassificering og ordinering af særlige planer for undervisning (s. 58). Morken fastslår, at "Specialpædagogik ikke kun er en akademisk disciplin, men et professionsfag med en bred praktisk-pædagogisk forankring og et udpræget praktisk-pædagogisk formål" (s. 60).

Ifølge Morken findes der fire paradigmer (grundopfattelser) mht. klassificering af forskellige afvigelsesopfattelser centreret om dimensionerne individ-samfund og subjektiv-objektiv:

- holdningsmodellen (et mikroperspektiv med vægt på moral, ideer og forestillinger)
- sygdomsmodellen (afvigelse set som individuelt fænomen)
- kulturmodellen (kulturel normalitetsbeskrivelse)
- strukturmodellen (økonomisk normalitetsbeskrivelse, materielle forhold, magtrelationer).

Han skriver, at funktionsnedsættelse "ikke nødvendigvis er det samme som afvigelse" (s. 86),

og at funktionsnedsættelse kan anskues som:

- personlig tragedie (opfattelsen kan overse de ressourcer og muligheder, mennesker med funktionsnedsættelser har, udgangspunktet er essentialistisk. Funktionsnedsættelse ses som "et objektivt og identificerbart kendetegn ved individer". Den sociale model udfordrer denne position ved at afvise, at der er en direkte sammenhæng mellem skade og funktionsnedsættelse. Der tales om samfundsmæssige barrierer, diskrimination og undertrykkelse. Der er tale om et makroperspektiv i modsætning til et individualistisk mikroperspektiv.
- velfærdskategori (spørgsmål om rettigheder)
- et misforhold mellem forudsætninger og krav (ICF tilgang)
- funktionsdiskrimination (systematisk tilsidesættelse og marginalisering af mennesker i sårbare situationer)

Mht. holdninger til "afvigende/ handicappede" nævner Morken fænomener som:

- fremmedfrygt (negative holdninger til indvandrere eller mennesker med anden kulturel baggrund)
- eksotisering (at dyrke eller opvurdere det eksotiske)
- relativisme, etnocentrisme (modvilje mod at kritisere kulturel adfærd)
- normalitetscentrisme (at opfatte "de fremmedes gode liv" ud fra ens egen kultur)
- normalisering som fornægtelse (fornægtede uligheder ud fra en "alle er lige" mentalitet)
- paternalisme (overformynderi - at indtage en beskytterholdning, hvor modtageren af beskyttelsen reduceres til offer - at gøre noget *for* den pågældende frem for *sammen med*)
- lighed og retfærdighed (formel lighed og ens behandling, chancelighed og lige muligheder, resultatlighed som slutresultatet af fordelingsprocesser).

Morken fremhæver, at det moderne, multikulturelle samfund er præget af mangfoldighed. Og at mangfoldighed som en samfundsmæssig realitet "er et tema med stor specialpæda-

gogisk aktualitet" (s. 111). Han skriver om et *beskrivende* (en kulturrelativistisk tilgang med den agerende i en forskerrolle) og et *værdiorienteret* kulturbegreb (en etnocentrisk tilgang med den agerende i en missionærrolle), og han pointerer, at lærer- og pædagogrollen indeholder "elementer af både forskerrollen og missionærrollen" (s. 117).

Identitetsbegrebet omfatter ikke alene individets opfattelse af sig selv, men også forskellige grupperes mere eller mindre kollektive selvopfattelse" (s. 127). Forskellige kriterier som køn, alder, seksualitet, hudfarve kan indgå i identitetsoplevelsen, men et og samme individ kan også have forskellige identiteter i forskellige sammenhænge. Mennesker kan tilskrives en identitet, der ikke indgår i deres egen selvopfattelse. Identitet kan overtages fra omgivelserne, men også opbygges som en kontrast i forhold til bestemte grupper og miljøer. "Problemet i forbindelse med identitet som kollektivbegreb ligger i faren for at reducere mennesker til stereotyper – at individer fortrænges af et kollektivt væsen", skriver Morken, og han fortsætter: "I det omfang mennesker tilskrives kollektive identiteter, som de ikke selv identificerer sig med, vil det opleves som et brud på grundlæggende værdier som valgfrihed og respekt for det enkelte menneske" (s. 128). Han mener, at kulturbegrebet har relevans i alle undervisningssammenhænge – også i specialpædagogiske, og plæderer for, at vi kan bruge *migrationsrelaterede indlæringsvanskeligheder* "som en slags samlebetegnelse for specialpædagogiske udfordringer i relation til det minoritets- og migrationspædagogiske område [...]" (s. 139), hvis begrebet indlæringsvanskelighed bruges didaktisk frem for diagnostisk. Og han skriver, at "Formålet med at anlægge et kulturperspektiv på liv og identitet som handicap-

pet er blandt andet at bruge en slags kulturrelativistisk tilgang og undersøge bestemte handicapgrupperes livsform og miljø indefra – fra den handicappedes eget ståsted. Heri ligger der ikke blot en mulighed for ny indsigt, men også et muligt korrektiv til vores egen normalitetscentrisme" (s. 141).

Et kapitel er helliget diskussionen af integration og inklusion. Morken skriver om integration som modsætning til segregation og om det anti-segregerende integrationsbegreb, der er en reaktion på udskillelse af elever fra almenundervisningen, og som derfor har fokus på differentieret undervisning – og om det anti-assimilerende integrationsbegreb, der er en reaktion mod kulturel ensretning, og som derfor har fokus på organisatorisk differentiering, differentiering af skolemiljøets og det faglige stofs kulturelle indhold.

I kapitlet om "Specialpædagogisk virke" gennemgås begreber som differentieret undervisning, didaktik, elevplaner (læseplanscentrerede, udviklingscentrerede, mestringscentrerede), iagttagelse, rådgivning, vejledning og samarbejde. I den forbindelse præciseres, at specialpædagogisk virksomhed drejer sig om "refleksion i handling"(s. 197).

De klassiske spændingsforhold i specialpædagogikken angår forholdet mellem teori og praksis, mellem behandling og forebyggelse og mellem individ og samfund, skriver Morken. Med sin bog har han i høj grad medvirket til en teoretisk afklaring af handlesæt i specialpædagogisk praksis. Jeg tror, bogen kan få stor betydning for specialpædagogers afklaring af eget teoretiske og praktiske ståsted og for almenpædagogers forståelse for, at specialpædagogisk fagkundskab og indsigt er nødvendig, hvis det almene krav om differentieret undervisning skal indfries.